

rens. Az ok a következő: észre vesszük, hogy a **külső** dolgok vonatkozásában a megjelölések **valódságból** nem lehet a tárgyakra követezteni, a **belső** érzéknél azonban ugyanazt jelenti. E nehézség nyitja a következőt. Kétségtelen, hogy **saját** állapotomat az idő formájában kell elgondolnom, tehát hogy a **belső** érzékség formája változások jelenségét nyújtja számomra. Hogy a változások **valóságos**ak, azt éppoly kevésbé tagadom, mint azt, hogy a testek **valami** valóságos korrespondenciái. Még csak azt sem mondhatom, hogy a **belső** jelenség változik, mert hogyan figyelhetném meg e változást, ha nem jelennek meg **belső** érzéskemnek? Ha valaki szerint ebből az következik, hogy a világban minden objektív és önmagában változatlan, erre azt felelem, hogy sem nem változó, sem nem változatlan, mint ahogy *Natürfakéja* 18. §-ában azt mondja Baumgarten, hogy az abszolút lehetetlen nem hipotetikusán lehetséges és nem hipotetikusán lehetetlen, mivel nem tekinthető valamilyen feltétel szerint, ugyanígy: a világ dolgai objektívek, vagyis nem mondható, hogy különböző időben különböző állapotban vannak, s az sem, hogy azonos állapotban, mert ebben az értelemben egyáltalán nem időben képzeliük el őket. Erről elég ennyi. Ugy látszik, pusztán negatív tételekkel nem lel meghallgatásra az ember, annak helyébe, amit Ierombol, fel kell építenie valamit, vagy legalábbis, miután elűzte az agyrémet, dogmatikusan felfoghatóvá kell tennie a tiszta értelmi belátást, s meg kell vonnia ennek határait. Ezzel foglalkozom hát most, s ez az oka annak, hogy ama óráimban, melyeket változókéony egészségügyi állapotom a gondolkodásra engedélyez, akaratlan ellenére vonakodom a baráti levelek megválaszolásától, s átadom magam gondolataimnak. Ne éjjen hát esetemben a megtor-

lás jogával, ne akarja, hogy nélkülözniem kelljen írásait, csak azért, mert oly hanyagnak talál a válaszolásban! Éppúgy számítok az Ön irántam való állandó hajlandóságára és barátságára, mint ahogy Ön is mindenkor bizonyos lehet az enyémben. Ha kurta feleletekkel is megelégedik, azok híján nem kell szűkölködnie a jövőben. Köztünk a formálisokat az egymás dolgában való becsületes részvételnek kell helyettesítenie. Öszinte kiengesztelődése jeléül várom mlhamarabbi, számomra igen kedves levelét. Töltse meg hírekkel, melyekben Ön, ki a tudományok birtokában van, bizonyval nem szenved hiányt, s bocsássa meg, hogy kérméreszelem erre. Üdvözölje Mendelssohn és Lambert urakat, azokképpen Sulzer urat, s kérje nevemben elnézésüket a már Önnek eladott okokból! Maradjon mindenkor barátom, miként én az Ön barátja maradok.

Königsberg, 1772. február 21-én

I. Kant